

Волошина О.

Науковий керівник – доц. Заборна М.С.

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ВИБАЧЕННЯ ЯК БІНАРНА КОМУНІКАТИВНА СТРУКТУРА

Мовленнєва діяльність людини складається з мови і мовлення. Мова — система одиниць спілкування й правил їх функціонування. Можна сказати, мова — це інвентар (словник і граматики), тобто правила. Мовлення — конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації. Його репрезентують говоріння (мовленнєвий акт) і результати говоріння (текст). З огляду на це в мовленні насамперед актуалізується речення – граматична конструкція, побудована з одного чи кількох слів певної мови, яка становить окрему, відносно незалежну думку. Це значеннєве, граматичне і інтонаційне ціле, що виражає якусь думку у відношенні її до дійсності одним словом чи сполукою слів. Висловлення – це мовна конструкція, яка розглядається як складова комунікативної ситуації. Виступаючи складовою комунікативної ситуації, висловлення ідентифікується як мовленнєвий акт, де присутні мовець і слухач. Мовленнєвий акт – об’єкт дослідження спеціальної науки, відомої як синтаксична прагматика. Згідно з теорією мовленнєвих актів мовленнєвий акт – це цілеспрямована дія мовця в ситуації безпосереднього спілкування з слухачем.

Для характеристики мовленнєвого акту важлива ситуація спілкування. Її утворюють такі чинники:

- намір мовця (тобто інформація, яку він намагається донести);
- інтереси мовця і слухача, їх зацікавленість чи навпаки у виконанні дії;
- характер стосунків між мовцем і слухачем, їхнє соціальне становище, вік, стать, менталітет;
- офіційність чи неофіційність спілкування;
- залучення чи незалучення невербальних (паракінетичних) засобів.

Серед мовленнєвих актів виділяється акт вибачення, який відбувається в ситуації, коли мовець відчуває провину за певний вчинок, а слухач відчуває дискомфорт з приводу дій мовця. Вибачення – бінарна структура. Бінарність її виявляється в поєднанні реплік-акцій та реплік-реакцій. Репліки-акції пов’язані з мовцем і постають як арсенал стандартизованих засобів. Серед них простежуються:

узуальні (загальноприйняті, в нормовані), зокрема: *вибач (-те), прости, пробач (-те), прошу вибачення, даруй (-те), простіть*, наприклад:

Прісцілла:

*Ні, ні, я просто втомилась..**Вибачай**..Я не гадала, що тут гостей застану... Ти не гнівайсь. Я думаю, що лікар зараз прийде. А се прийшла зі мною не ворожка, се дівчина, що в нас нитки фарбує. Вона просила дати їй роботу*

(Леся Українка);

Святий, безгрішний мученику, пробі!

Прости мене! Позбав гріха!

(Леся Українка);

ідіостилістичні (характерні для певної особи), наприклад:

Ти вилив на мене чай, будь обережнішим!

Мені дуже жаль...

(з розмовного мовлення);

жаргонні, наприклад:

Вибач, дійсно не хотів образити.

Проїхали...

(з розмовної лексики).

Що стосується реплік-реакцій, то вони теж являють собою стандартизовані формули на зразок *та нічого, все гаразд, все добре, пробачаю*. Наприклад:

Прісцилла:

Ні, ні, я просто втомилась..Вибачай..Я не гадала, що тут гостей застану... Ти не гнівайсь. Я думаю, що лікар зараз прийде. А се прийшла зі мною не ворожка, се дівчина, що в нас нитки фарбує. Вона просила дати їй роботу.

Руфін:

Гаразд, гаразд. Все добре. Ось тут прийшли майстри теж по роботу.

(Леся Українка)

Порушення бінарності створює ефект комунікативної девіації (тобто непо-розуміння). У цьому плані актуалізуються такі типи комунікативних ситуацій:

Слухач не розуміє, за що просять вибачення, наприклад:

Хлопець:

Святий, безгрішний мученику, пробі! Прости мене! Позбав гріха!

Фортунат (збентежений)

Як можу я?.. що?..чим ти грішний?..

(Леся Українка);

Слухач не сприймає провину як значну й обмежується фатичною (декларативною, «порожньою») реплікою-реакцією, наприклад:

Ой, ви мене вибачте, не хотіла вас попхати, вибачте..

Та нічого...

(З усного мовлення);

Слухач не приймає вибачення, наприклад:

Прости, це востаннє, обіцяю... Пробач мене!

От завжди ти так!

(З усного мовлення)

Не отримавши репліки-реакції, мовець вдається до повторної комунікації. Порівняй:

Ой, ти мене вибач, образила тебе.

Та що таке трапилося?

Ти справді вибач.

(З усного мовлення)

При цьому повторна комунікація може розвиватися по-різному. Іноді повторна комунікація виглядає гіперболізовано, комічно, а то й трагікомічно, як-от, наприклад, в оповіданні А.П. Чехова «Смерть чиновника»:

Конситуація: чиновник ненароком пчихнув на стацького генерала, просить у нього вибачення, той у відповідь кидає порожню репліку- реакцію, але чиновник вдається до повторної комунікації:

Я вас обрызгал, вашество. Простите... Я ведь... не то чтобы...

Ах, полноте... Я уже забыл, а вы все о том же! – сказал генерал и нетерпеливо шевельнул нижней губой.

[...]

Вчера в «Аркадии», ежели припомните, вашество, - начал докладывать экзекутор, - я чихнул-с и... нечаянно обрызгал... Изв...

Какие пустяки... Бог знает что! Вам что угодно? - обратился генерал к следующему просителю.

«Говорить не хочет! - подумал Червяков, бледнея. - Сердится, значит... Нет, этого нельзя так оставить... Я ему объясню...»

Когда генерал кончил беседу с последним просителем и направился во внутренние апартаменты, Червяков шагнул за ним и забормотал:

Ваше-ство! Ежели я осмеливаюсь беспокоить ваше-ство, то именно из чувства, могу сказать, раскаяния!.. Не нарочно, сами изволите знать-с!

Генерал состроил плаксивое лицо и махнул рукой.

Да вы просто смеетесь, милостисдарь! - сказал он, скрываясь за дверью.

«Какие же тут насмешки? - подумал Червяков. - Вовсе тут нет никаких насмешек! Генерал, а не может понять! Когда так, не стану же я больше извиняться перед этим фанфароном! Черт с ним! Напишу ему письмо, а ходить не стану! Ей-богу, не стану!»

Так думал Червяков, идя домой. Письма генералу он не написал. Думал, думал, и никак не выдумал этого письма. Пришлось на другой день идти самому объяснять.

Я вчера приходил беспокоить вашеество... Я извинялся за то, что, чихая, брызнул –с... а смеяться я и не думал...

Пошел вон!!! – гаркнул вдруг посиневший и затрясшийся генерал.

Внаслідок багатьох вибачень терпець генерала вривається, а чиновник через свою свою надмірну помислованість помирає. У результаті комізм, що створюється нанизуванням реплік-акцій, перетворюється у трагедію.

Бінарність структури не обов'язкова при так званій автокомунікації, за якої людина звертається до Вищої особи, не чекаючи від неї відповіді. Вибачення в таких випадках входять у ширший контекст. Він осмислюється як канонізована молитва, яка базується на пресупозиції стосовно того, що всі люди грішні:

Хліб наш насущний дай нам сьогодні,

І прости нам провини наших,

Як і ми прощаєм ворогам нашим.

(Молитва «Отче наш»)

індивідуальна внутрішня молитва під час кризових моментів у житті:

- Прости мене, Боже, я більше не буду зловживати здоров'ям.. Прости й допоможи перебороти цю хворобу, благаю...

молитва, до якої спонукає «голос совісті» у результаті усвідомлення людиною порушення християнських та етичних норм:

Так це я? Я? Мати?! Це така дяка матері, що тебе на розум наводила? Я її вигризла?! Що я – собака, по – твоєму? Га?

*Я не кажу, що ви собака, а чого ви гризетесь? День не пройде без того, щоб ви не загризлися; хвилину душа спокійно не побуде на місці!.. Так і жди: от же тихо, а тут і схопилася буча!.. **Хіба у такім пеклі, прости господи, проживеш?** Кам'яне – і те не здержало б вашої гризні! (Панас Мирний)*

[називати життя пеклом вважається антихристиянським вчинком, оскільки це порушує заповіді Божі.]

Загалом комунікативний акт вибачення – перспектива для досліджень у сучасній лінгвістиці. Адже це той фрагмент комунікації, що сприяє солідарності, кооперації суспільства, виступає чинником формування толерантності в соціумі.

Вальків О.

Науковий керівник – проф. Ткачук М.П.

ОБРАЗНА СТРУКТУРА ТРИЛОГІЇ РОМАНА КУПЧИНСЬКОГО «ЗАМЕТІЛЬ»

Роман Купчинський – український поет, прозаїк, журналіст, композитор, критик, громадський діяч. Народився 24 вересня 1894р. у с. Розгядів на Тернопільщині в сім'ї священика. Навчався у Львівській духовній семінарії. 1914 р. перебував у січових стрільцях і пройшов з ними трагічний шлях від перших і до останніх кроків. У 20 – 30-х роках працював у газеті «Діло» (до 1939р.), друкував у різних періодичних виданнях свої поетичні і прозові твори, спогади, нариси. Як журналіст виступав під псевдонімом Галактіон Чіпка. На початку Другої світової війни емігрував до Німеччини, потім – до США, де й помер у 1976 році.

Р.Купчинський був яскравою постаттю серед поетичного Січового стрілецтва, визначався справжнім мистецьким даром. Б.Лепкий в антології «Струни» відзначив: «Щире почуття і гарний вислів надають його творам великої принади. Він ніколи не силується словом, як інші,